

УДК 94(447.34) «1917»

Олександр Рибко,

аспірант кафедри новітньої історії України, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна, м. Львів

**Громадські організації Волинської губернії, як складова частина
владної системи краю (березень–жовтень 1917 р.)**

На основі аналізу джерел та наукової літератури, здійснено спробу з'ясувати особливості становлення та діяльності системи громадських організацій на території Волинської губернії в умовах революційних перетворень першої половини 1917 року. Та їх участь у формуванні управлінської системи.

Ключові слова: Волинська губернія, громадські організації, Рада об'єднаних громадських організацій, національно–визвольний рух, система громадських рад.

Александр Рыбко. Общественные организации Волынской губернии, как составная часть системы власти края (март–октябрь 1917 г.)

На основе анализа источников и научной литературы, предпринята попытка выяснить особенности становления и деятельности системы общественных организаций на территории Волынской губернии в условиях революционных преобразований первой половины 1917 года. Но их участие в формировании управленческой системы.

Ключевые слова: Волынская губерния, общественные организации, Совет объединенных общественных организаций, национально–освободительное движение, система общественных советов.

Oleksandr Rybko. Public organizations Volyn province, as part of the power system region (March–October 1917)

In the present article, on the grounds of analysis of the sources and publications, an attempt is made to analyze the peculiarities of formation and functioning of the system of the public organizations in the territory of the Volyn

province under the conditions of revolutionary transformations in the first half of the year 1917.

Keywords: *Volyn province, public organizations, the Council joined public organizations, the national liberation movement, the system of community councils.*

Масштабність і глибина суспільних перетворень, завжди були характерними рисами подій спричинених явищами революційного характеру. Яскравим прикладом тому є події Української революції 1917–1921 років та їх прояви на території такого українського регіону, як Волинь. Саме в цей короткий період, було зрушено, віками формований, пануючий лад та розмірене життя за стандартами Російської імперії. Однією зі складових частин цього процесу змін, була зростаюча суспільно–політична активність населення регіону. Помножена на соціокультурні та національні особливості краю вона творила характерну картину руху за побудову нового суспільства. Одним із проявів якого був рух громадських організацій, під діяльністю яких, на території Волинської губернії, припав саме на період весни–осені бурхливого 1917 року. Саме тоді організована громадська активність стала частиною новостворюваної управлінської системи.

Питання ролі громадських організацій Волині у процесі революційних перетворень, починаючи від Лютневої революції, в тій чи іншій мірі була предметом наукових розвідок. Однак не здобула достатньої уваги як тема окремих, конкретно спрямованих досліджень. Так у радянській історичній літературі дана тема представлена лише опосередковано та виключно тенденційно. Автори Л.Дещинський [1], О.Михайлюк [2], І.Кичій [3], Д.Огарін [4] висвітлюють суспільно–політичні зміни 1917 р. виключно крізь призму діяльності партії більшовиків та створюваних ними інституцій віддаючи їм безумовну першість, як рушійної сили подій. Для Волинської губернії, де станом на весну–осінь більшовики не були впливовою потугою, такий підхід не є виправданим і веде до не адекватної оцінки подій дослідниками.

Стосовно учасників подій революції, фрагментарні відомості можна знайти у Д.Дорошенка [5]. В даному випадку фігурує інформація про організаційне становлення українського руху на Волині та діяльність деяких політичних партій.

Розглядаючи історичні розвідки сучасності, слід зауважити, що даній темі, в усій її повноті, не приділено достатньо уваги. Доробок науковців, що містить необхідні до розуміння теми відомості складається переважно з досліджень присвячених українського національного руху. Сюди належать узагальнюючі праці з історії українських національно–визвольних змагань 1917–1921 рр. [6], дослідженнях доби Центральної Ради [7], українського національного руху 1917 р. [8] та ін. Стосовно подій безпосередньо на території Волині. Слід виділити ряд праць присвячених аспектам революційно–демократичних перетворень у регіоні. Сюди належать розвідки таких авторів, як: С.Блашкевич [9], О.Власюк [10], А.Рацілевич [11], В.Гайналій [12], А.Седляр [13] та ін. Характерною ознакою таких досліджень є тенденція до висвітлення подій за національним принципом.

Таким чином слід зазначити, що спираючись на доробок напрацьований попередниками, та залучивши документи архівосховищ Державного архіву Житомирської області й інформацію отриману із тогочасної регіональної періодики. В даній статті здійснено спробу, встановити послідовність подій пов'язаних зі становленням руху громадських організацій на території Волинської губернії. Встановити особливості громадсько–політичних процесів в краї за умов революційних перетворень перших місяців 1917 року та їх вплив на діяльність громадських організацій та їх об'єднань.

Події, що сколихнули Російську імперію в лютому 1917 року хоч і дістались Волинської губернії з певним запізнення, про те викликаний ними резонанс був не менш відчутний. Захоплені революційними подіями зненацька, політичні партії краю, несподівано для себе, втратили першість, як визначального фактора суспільно–політичного життя. Слід зазначити, що така ситуація стала наслідком не достатньо активної діяльності партійних

організацій краю. На Волині діяли осередки загальноросійських політичних партій (меншовики, конституційні демократи, соціалісти революціонери, більшовики та ін.) [14,с.100], українських (УПСР, соціал–демократи, федералісти–автономісти) [14,с.100], польські [14,с.100], єврейські («Бунд», Єврейська соціал–демократична партія «ПОАЛЕЙ ЦІОНЪ», Єврейська робітничка партія соціалістів–територіалістів) [15,арк.459]. У більшості назв даних організацій було зазначено, що вони є «Волынский комитет партии социалистов–революционеров» або «Волынский отъдел партии народной свободы» чи «Житомирская группа Р.С.Д.Р.П.» [16, арк.130]. Вказуючи так би мовити на свій дочірній статус та залежність у діях від головного партійного осередку у Петрограді чи Києві. Такий статус відіграв свою роль у підготовці та швидкості реакцій партійних осередків Волині до динамічних подій згаданого періоду.

Ситуація вимагала рішучих рішень і втрачена політичними партіями ініціатива опинилась у руках громадських організацій, котрі під впливом ліквідації встановлених на їх діяльність заборон розгорнули активну роботу. Найважливішим питанням яке постало, було формування нової системи влади на місцях. Влади, яка б формувалась на нових (демократичних) засадах, принципах колегіальності та делегування владних повноважень.

Після отримання не певних звісток із центрів (Петрограда та Києва) у краї, на певний час, запанувала тиша. Певних розпоряджень, крім загальних постанов Тимчасового уряду про створення Комітетів громадських організацій, що до механізм організації нової влади у губернії не було. Однак політичного та владного вакууму не утворилося.

Вже 4–го березня 1917 року було проведено збори представників громадських організацій міста Житомира. Слід відзначити оперативність адже про ліквідацію царської влади Волинь дізналась за день до того, 3–го березня. Губернатор зібравши представників місцевих установ, сповістив про це офіційно. Того ж дня відбулося термінове засідання міської думи, на якому із промовою про значення останніх подій виступив міський голова А.Ф. Півочський [9,с.3]. На тому

ж засіданні було ухвалено телеграму на ім'я голови Виконавчого Комітету Державної Думи М.В. Родзянка в якій житомирські думці привітали новий уряд чим висловили свою лояльність. Для запобігання можливим ексцесам у зв'язку зі змінами 5 березня 1917 р. було опубліковано відозву від Житомирської міської управи, Житомирської міщанської управи, Волинського губернського Комітету Всеросійського Союзу Міст та інших установ «До населення Волинської губернії», в якій роз'яснено маніфести про зречення престолу, висловлювалася впевненість, що війна наближається до переможного кінця та заклик до спокійної роботи [17,с.1].

Створена в Житомирі ініціативна група по формуванню Комітету громадських організацій, головою якого був обраний вищезгаданий А.Ф. Півоцький, постановила:»Комітет створюється для забезпечення швидкої та планомірної організації населення в умовах даного моменту та для виконання завдань, поставлених останніми двома маніфестами, а також з метою попередження окремих виступів з боку окремих осіб, можливих за відсутності такої організації» [17,с.1]. Усе вище наведене свідчить про високу активність та соціальну стурбованість волинян, стосовно питання зміни державного ладу, що викликало їх високу залученість до нових трансформаційних процесів.

Ініціативна група зі створення комітету громадських організацій м. Житомира проіснувала недовго. Беручи до уваги те, що міська дума також приступила до організації Комітету громадських організацій міста, вона постановила приєднатися до міського самоврядування і сприяти йому у формуванні Комітету [18,с.2]. Рациональність даного рішення базувалась перш за все на тому, що центром громадсько–політичної діяльності краю був губернський центр Житомир. Оскільки саме тут містилися осередки, як загальнодержавних так і місцево спрямованих партій та громадських організацій, яким підпорядковувались решта не чисельних осередків по губернії. Так спільними зусиллями, постала Рада об'єднаних громадських організацій Волинського губернського комісара Тимчасового уряду (надалі Рада громадських організацій). Загальною ідеєю даного утворення була консолідація громадськості з метою сприяння побудові нового ладу. Задля

подальшої організації роботи Ради було вирішено сформувати в її складі постійний орган. Так від 4-го березня 1917 року, розпочав свою роботу Житомирський міський виконавчий комітет Ради об'єднаних громадських організацій Волинського губернського комісара Тимчасового уряду (на далі Комітет) [11,с.22]. Тоді ж було намічено першочергові завдання які покладались на Комітет задля налагодження його продуктивної роботи:

- Встановити зв'язок з найближчими державними установами влади;
- Розгорнути кампанію з розповсюдження серед населення відомостей про події в державі шляхом народних зібрань та агітації;
- Організувати видання щоденного комітетського інформаційного видання [19,с.1].

В подальшому було сформульовано більш чіткі засадничі положення, що до діяльності Комітету у відповідності до завдань, які ставила тогочасна реальність. Так у першому ж пункті «Основних положень роботи комітету» наголошено на тому, що серед першочергових завдань стоїть забезпечення впровадження нового ладу та здійснення його наріжного каменя яким визначено демократичну республіку. Також Рада покладає на себе обов'язки з участі в справі підтримки громадського порядку та спокою. Окрім того наголошено на ключову її роль у справі організації широких мас населення та підготовки його (населення) до сприйняття нового ладу. Як оперативну реакцію на перебіг подій у державі, слід відзначити згадку серед завдань підготовки громадян до правильного здійснення виборів до місцевих органів влади та установчих зборів [20,арк.29]. Стосовно ж безпосередньо Комітету то його функції, окрім забезпечення діяльності Ради, полягали у керівництві всіма питаннями відносно життєдіяльності міста Житомира, на рівні та у тісній співпраці із міською думою. Розуміння цієї сфери впливу дає список комісій створених при Комітеті. Задля забезпечення функцій при Комітеті діяли такі комісії: Адміністративна, Громадської безпеки, Народної освіти, Фінансова, Судова, Організаційна, Контрольна [20,арк.29]. В подальшому кількість комісій не була сталою але уже такий їх перелік свідчить про широке коло проблем

якими Рада об'єднаних громадських організацій планувала опікуватись. Про те слід відзначити той факт, що при здавалось би всеосяжності сфер на які планувала розповсюдити свій вплив Рада вона на документальному рівні відмежовувалась від такої важливої для прифронтового краю сфери, як питання війська. У тому ж таки документі декларується позиція невтручання у справи, що стосуються військового контингенту на користь Ради солдатських депутатів [20,арк.29].

Значні труднощі та неясності виникли уже на початковому етапі функціонування нової формації. Весна 1917 року відзначилась, у громадському житті, сплеском громадської активності, що став наслідком скасування обмежень на громадську та політичну діяльність. З не баченою до того інтенсивністю, у краї, розгорнула свою діяльність значна кількість новостворених громадських організацій. Практично щодня, на сторінках регіональної преси фіксуються повідомлення про створення чергового об'єднання громадян чи професійної спілки. Стосовно об'єднань за професійною ознакою то зростання їх чисельності було викликане перш за все зняттям обмежень на їх діяльність, котрі було встановлено царським урядом після подій 1905 р. [21,с.45]. Серед таких утворень були «Союз рабочих табачных и гильзовых фабрик города Житомира» чи «Волинский союз педагогов духовных школ» [22,арк.317]. Іншою стороною скасування попередніх обмежень стало інституційне оформлення проявів національних рухів на території Волині. Поява таких організацій як «Українська Волинська Рада», «Демократический – христианский союз польских рабочих» [22,арк.140] є свідченням таких змін.

Невдовзі виникла потреба у більш складних організаційних формах, почали з'являтися об'єднання громадських організацій. Утворення які б слугували координаційними центрами діяльності громадських організацій подібного напрямку чи національної спрямованості. «Временный комитет по делам житомирской еврейской общины» [22,арк.459] чи вищезгадана

«Українська Волинська Рада» були саме такими об'єднавчо–координаційними утвореннями.

За нашими підрахунками на піку активності чисельність громадських організацій, що отримали належну реєстрацію, у Житомирі та губернії загалом становила близько 120. Це в свою чергу, окрім ознаки пожвавлення громадсько–політичного життя, стало серйозною проблемою при створенні Комітету. Різноманітність організаційних форм та почасти не значна чисельність членів окремих організацій, кожна з яких претендувала на членство у Раді об'єднаних громадських організацій, створювали проблеми в її роботі. Значна кількість заявок на участь, відсутність у переважної більшості організацій уставів та взагалі установчих документів значно ускладнювали та уповільнювали процес. Окрім того не врегульованими були такі аспекти, як вік, стать чи територіальна приналежність членів об'єднань громадян. Кожна з організацій визначала критерії членства виходячи з попередньо напрацьованих норм (якщо об'єднання громадян діяло до лютого 1917 р.) чи залежно від волі осіб які займались організацією. Такий підхід створював прецеденти порушення демократичних принципів котрі постулювались як фундаментальні у даній галузі.

Задля виходу із ситуації, що склалась, на Комітет було покладено завдання впорядкувати процес формування системи Рад. Адже саме вони мали стати базовими одиницями нового громадського ладу. Потрібно було створити та утвердити основні принципи та положення, яким би мали відповідати усі організації. Таким зводом положень стала напрацьована Комітетом: «Схема організації рад/волосних, містечкових, міських, повітових і губерньської/об'єднаних громадських організацій» [23,арк.3]. Серед наведених в документі слід виділити такі:

- Громадські ради формуються на виборній основі.
- Брати участь у виборах та бути обраними мають право всі особи, що проживають в даній місцевості, без розрізнення за статтю та, що досягли 21 року.

- Всі вибори мають бути проведені таємним голосуванням.
- Кожна рада має виділити виконком з довільною кількістю членів.
- Повітові громадські ради складаються з осіб вибраних від усіх населених пунктів та різноманітних громадських організацій та груп населення, що існують в межах волості [23,арк.3].

Наявність таких вимог свідчить про позицію членів Комітету на дотримання засад демократичності та подолання суспільної нерівності при створенні нової системи.

Не в повній мірі подолавши організаційні труднощі Рада та Комітет зіткнулись із проблемами іншого порядку. Так досить швидко на роботі утворення негативно позначилось залучення до керівництва Об'єднаною радою функціонерів котрі займали керівні пости за часів існування імперії. Зокрема міський голова Житомира А.Ф. Півозький очоливши громадський рух на створення системи рад на його початках, невдовзі позбувся повноважень. «Старий підхід» до ведення справ, не бажання враховувати нові реалії побудови громадсько–політичної діяльності, перекирчування та гальмування демократичних процесів. Врешті решт викликали невдоволення громадськості та призвели до усунення його від виконання обов'язків голови Комітету.

Досить швидко проблемою для Ради та Комітету стало навіть коло визначених сфер діяльності перелік яких наведений вище. Не зважаючи на те, що на початку своєї діяльності Рада об'єднаних громадських організацій вирішувала такі важливі питання, як припинення на території Волинської губернії архієпископа Євлогія [23,арк.16]. Але надалі Рада все сильніше відчувала брак ресурсів для провадження декларованої діяльності. Слабкість державних структур на ряду із посиленням інституту губернських комісарів та Ради робітничих і солдатських депутатів міста Житомира також не сприяли укріпленню даного утворення. Діяльність все більше зводилась до зібрань на яких приймалися рішення виконати які Комітет змоги не мав.

Фінальну крапку в діяльності Ради об'єднаних громадських організацій та її Виконавчого комітету поставило засідання 24 вересня 1917 року на якому

було прийнято рішення про згортання роботи. Причиною стало те, що станом на вищезазначену дату у її складі залишилось 36 членів. Також учасники зібрання постановили організувати президіум із трьох осіб на яких покладалось завдання відновити роботу в майбутньому за умов сприятливої ситуації [23,арк.47].

Таким чином не зважаючи на сприятливі умови пов'язані зі зняттям законодавчих обмежень на громадсько–політичну діяльність, старання громадських активістів, відсутність протидії з боку діючої влади та нагальну потребу активного залучення сил громадськості в розбудові нового ладу. Дієва системи громадсько–політичного руху на чолі із Радою об'єднаних громадських організацій, яка мала б стати потужним підґрунтям та опорою нового демократичного устрою на території Волині, до кінця вибудована не була. Затримка руху на стадії організаційного впорядкування, внутрішньо організаційна боротьба, відсутність єдиного розуміння завдань руху громадських організацій з боку безпосередніх учасників та громадськості призвели до втрати авторитету та зацікавленості у суспільства проблемою громадського руху. Стрімкість перебігу революційних змін у державі та вихід на перший план питань матеріального благополуччя та самозбереження усунули громадську активність зі списку першочергових потреб. Це позбавило громадський рух Волині соціальної бази, а отже ресурсів для подальшої діяльності. Проте не зважаючи на такий фінал існування та діяльність Ради об'єднаних громадських організацій, вона стала яскравим прикладам соціального піднесення та революційних нововведень на території Волині початкового етапу революційних подій 1917 року.

Список використаних джерел

1. Дещинський Л.Є. Великий Жовтень на Волині / Л.Є. Дещинський. – Львів: Вища школа. Видавництво при ЛДУ, 1977. – 184 с.
2. Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів / [відп. ред. О.Г. Михайлюк]. – Львів: Вища школа, 1988. – 238 с.

3. Кичий І. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине / Иван Васильевич Кичий. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1986. – 151 с.
4. Огарін Д. 1917 рік на Волині: дис... канд. іст. наук / Д.Огарін. – Київ, 1964. – 258 с.
5. Дорошенко Д.І. Історія України, 1917–1923: в 2-х т.: [документально–наукове видання] / Дмитро Іванович Дорошенко / [упоряд. К.Ю. Галушко]. – К.: Темпора, 2002. – Т.1: Доба Центральної Ради. – 320 с.
6. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / Олександр Сергійович Рубльов, Олександр Петрович Реєнт // Україна крізь віки: в 15 т. / [ред. В.А. Смолій]. – К.: НАН України, ін-т історії України, 1998. – Т.10. – К.: Альтернативи, 1999. – 320 с.
7. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада: період становлення / В.Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 2007. – №2. – С.23–46.
8. Верстюк В. Український національно–визвольний рух (березень–листопад 1917 р.) / В.Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 2003. – №3. – С.63–81.
9. Блашкевич С. Українська національно–демократична революція на Волині / С.Е. Блашкевич, Р.Ю. Кондратюк // Українська національна ідея: історія і сучасність: наук. збірник / [відп. ред. М.Костриця]. – Житомир: Журфонд, 1997. – С.3–5.
10. Власюк О.В., Цятко В.М. Волинь в добу Центральної Ради (1917–1918) / В.Цятко. – Рівне: Волинські обереги, 2009. – 96 с.
11. Рацілевич А. Організаційне оформлення українського національного руху на Волині (березень–червень 1917 р.) / Андрій Рацілевич // Волинські історичні записки. – Житомир, 2010. – Т.4. – С.20–29.
12. Седляр А.В. Соціально–економічна діяльність органів міського самоврядування на Волині та Поділлі (1892–1918 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 [Електронний ресурс] / А.В. Седляр. – К., 2009. – 20 с. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09savvpr.zip>

13. Гайналій В.М. Селянський рух на Волині в період національно–визвольних змагань 1917–1919 рр. / В.М. Гайналій // Збірник навчально–методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ ім. Л.Українки. – Луцьк, 2005. – Вип.10. – С.35–41.
14. Іващенко О.М. Житомирщина шляхами історії: краєзнавчі розвідки / О.М. Іващенко, Ю.М. Поліщук. – Житомир: «Полісся», 1997. – 146 с.
15. Держархів Житомирської обл. (далі – ДАЖО). – Ф.Р–405. – Оп.1. – Спр.7.
16. Там само. – Спр.2.
17. Газета «Волинь» №67, 8 березня 1917 р.
18. Газета «Волинь» №76, 17 березня 1917.
19. Газета «Волинь» №66, 7 березня 1917 р.
20. ДАЖО. – Ф.Р–405. – Оп.1. – Спр.6.
21. Шемяков О.Д. Роль профспілок в досягненні соціального миру в умовах ринково–трудових відносин / О.Д. Шемяков // Бюлетень національної служби посередництва і примирення. – Київ, 2005. – №8. – С.43–51.
22. ДАЖО. – Ф.Р–405. – Оп.1. – Спр.7.
23. ДАЖО. – Ф.Р–405. – Оп.1. – Спр.6.